

BOEKBESPREKINGEN

European Observatory on National Family Policies (1997). *Developments in National Family Policies in 1996. A Synthesis of National Family Policies in 1996*. Brussels: European Commission, DG V.

De Europese Commissie is pas eind vorig decennium aandacht gaan besteden aan gezinsaanleggenheden in het algemeen en het gezinsbeleid in het bijzonder. Strikt genomen behoort het gezinsbeleid niet tot de bevoegdheden van deze Europese Commissie. Eind jaren 80 wordt echter beslist dat zowel de demografische ontwikkeling als de socio-economische context waarin gezinnen leven het noodzakelijk maken om vanuit de Europese Commissie gezinszaken op te volgen (*Conclusions of the Council and the Ministers Responsible for Family Affairs meeting within the Council of 29 September 1989 regarding family policies, 89/C277/02*). Eén van de initiatieven die als gevolg van deze conclusie uitgebouwd werden, is het "Europees Observatorium voor Nationaal Gezinsbeleid". Het verzamelen van informatie inzake gezinsbeleid in de verschillende lidstaten behoort tot de concrete opdrachten van dit Observatorium. Het Observatorium is samengesteld uit een coördinator en onafhankelijke nationale experts (minimum één per lidstaat) vanuit verschillende disciplines, waaronder sociologen, economen en demografen. De coördinator wordt aangesteld voor een periode van drie jaar.

Sinds 1989 resulteert deze informatie-opdracht van het *Europees Observatorium voor Nationaal Gezinsbeleid* in jaarlijkse rapporten inzake het gezinsbeleid in de lidstaten van de Europese Unie. De huidige coördinator opteerde te werken met twee volumes. Deze volumes zijn complementair, maar verschillend in opzet, en bestaan uit een syntheserapport en een overzichtsrapport van trends en ontwikkelingen in het gezinsbeleid per lidstaat.

1996, het jaar waarop deze rapporten betrekking hebben, was het jaar waarin de belangstelling voor kinderen duidelijk op de voorgrond is getreden, en dit zowel in de onderscheiden lidstaten als op het niveau van de Europese Commissie. Deze tendens vertaalt zich ook in de rapporten van het Observatorium Gezinsbeleid: in het syntheserapport krijgen kinderen een afzonderlijk hoofdstuk, in het overzichtsrapport wordt er per lidstaat een onderdeel specifiek besteed aan kinderen. De auteurs stellen dat door de aandacht van de media voor "sensationele zaken", de neiging ontstaat andere aspecten die kinderen aangaan te vergeten en dat elementen

zoals huisvesting, gezondheid, onderwijs en het gezinsleven van kinderen een grotere impact hebben op meer kinderen.

In het *syntheserapport* worden drie thema's uitgewerkt: de demografische ontwikkeling, de situatie van en het beleid gericht op kinderen, financiële maatregelen ten behoeve van gezinnen. De keuze voor deze drie thema's is ongetwijfeld ingegeven door de maatschappelijke ontwikkelingen enerzijds en de aandachtspunten binnen de Europese Commissie anderzijds.

Het demografisch overzicht is gebaseerd op Eurostat data (referentieperiode 1995) en gegevens van het *European Household Panel Survey* (referentieperiode 1993). De demografische gegevens zijn eenduidig: het vervangingsniveau wordt in geen enkele lidstaat gehaald, de gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk neemt toe, het huwelijkscijfer neemt af en het aantal ongehuwd samenwonenden stijgt. Minder eensgezindheid bestaat er over de interpretatie van deze gegevens, evenals over de samenhang tussen de demografische ontwikkeling en het gezinsbeleid. Het verband tussen een expliciet bevolkingsbeleid en vruchtbaarheidscijfers is niet duidelijk. De auteurs stellen dan ook dat attitude-onderzoek enig licht zou kunnen werpen op de vraag of het vermijden of uitstellen van gezinsvorming verbonden is met een *fin-de-siècle* gevoel van onzekerheid, pessimisme of egoïsme. De auteurs houden tenslotte een pleidooi om de daling van het geboortecijfer ook eens positief te bekijken: door het kleiner aantal kinderen, moeten de beschikbare middelen verdeeld worden over een kleinere groep, wat de overheid kan aanzetten tot een genereuzer gezinsbeleid. De vraag blijft natuurlijk in hoeverre de overheid deze logica zal en budgettair kan volgen.

Het tweede hoofdstuk in het syntheserapport heeft de situatie en het beleid inzake kinderen als voorwerp. Hierbij wordt afgeweken van de geografische grenzen en worden landen die geen lid zijn van de Europese Unie betrokken bij de analyse en dit om twee redenen: (a) landen van centraal en Oost-Europa zijn kandidaat-lidstaten en het is belangrijk de situatie in deze landen te kennen; (b) verschillende internationale onderzoeken bevatten indicatoren voor sommige (maar niet alle) lidstaten, alsook voor landen die niet tot de Europese Unie behoren. Deze data zouden - zo redeneren de auteurs - een stuk aan waarde inboeten indien de niet-lidstaten niet opgenomen zouden worden in dit rapport. In deze redenering kunnen we een 'probleem' onderkennen, met name het gebrek aan adequate - laat staan vergelijkbare- gegevens over de levensomstandigheden van kinderen in de Europese Unie. Het is pas recent dat deze nood erkend wordt. Kinderen vormen zelden het onderzoeksobject. De thema's die in dit hoofdstuk worden behandeld zijn dan ook eerder beperkt, maar vormen wel een eerste aanzet en bieden een boeiende vergelijkingsbasis.

Het derde hoofdstuk in het syntheserapport betreft financiële maatregelen naar de gezinnen toe. Methodologisch gebruikt men hier een matrixstelsel, dat toegepast wordt op een aantal modelgezinnen, die variëren naargelang gezinstype, gezinsinkomen, aantal kinderen, leeftijd van de kinderen, enz. Uit de analyse blijkt dat de

kosten voor kinderen sterk afhankelijk zijn van de mate waarin de overheid steun biedt aan gezinnen, alsook van de wijze waarop steun geboden wordt. Een globale vergelijking levert drie groepen lidstaten op: (a) landen met genereuse steun aan gezinnen waaronder Luxemburg, Frankrijk, België en Duitsland; (b) landen met middelmatige steun aan gezinnen waaronder Denemarken, Finland, Zweden, Oostenrijk en het Verenigd Koninkrijk; en (c) landen met weinig steun aan gezinnen, waaronder Ierland, Portugal, Nederland, Spanje, Italië en Griekenland. Het valt dus op dat landen die meestal getypeerd worden als vooruitstrevend op het domein van het gezinsbeleid - Scandinavische landen - niet noodzakelijk de meest genereuze zijn wat de financiële steun betreft. Een classificatie van lidstaten biedt *in sé* een partieel beeld van het gezinsbeleid.

Het *overzichtsrapport* gaat schematisch en beschrijvend in op trends en ontwikkelingen in elke lidstaat. Deze overzichtsrapporten zijn samengesteld door de verschillende nationale experts, die hierbij wel richtlijnen opgevolgd hebben van de coördinator, dit om de eenvormigheid te stimuleren. De periode waarop deze rapporten betrekking hebben, is januari - december 1996. Volgende thema's komen aan bod: demografische ontwikkeling, financieel beleid, gezin en arbeid, huwelijk en relaties, gezinsproblemen en actoren en instellingen. Tenslotte bevat ieder landenrapport een onderdeel specifiek gericht op de levensomstandigheden van kinderen.

Zowel het overzichtsrapport als het syntheserapport vormen een handig instrument voor onderzoekers, beleidsmensen en actoren uit het middenveld. Beide rapporten kunnen aangeraden worden als eerste kennismaking met het gezinsbeleid in een bepaalde lidstaat. Onderzoekers, beleidsmakers of actoren uit het middenveld die een concrete maatregel willen vergelijken in alle lidstaten, zullen echter wel nog wat spuurwerk moeten verrichten. Zo vindt je bv. niet systematisch terug hoeveel kinderbijslag er betaald wordt in de lidstaten, op hoeveel weken/maanden ouderschapsverlof men recht heeft in de verschillende lidstaten, enz... en dit omdat de nationale experts, ook al volgen ze richtlijnen, *in fine* zelf beslissen wat er in hun landenrapport opgenomen wordt. Vergelijkende tabellen zouden hier een oplossing kunnen bieden.

Men kan zich echter de vraag stellen of - gezien de evolutie van het beleid terzake - jaarlijkse rapporten hier de meest aangewezen vorm zijn. Wanneer de rapporten verschijnen zijn vele gegevens immers al verouderd. Een databank waarbij alle maatregelen inzake gezinsbeleid opgenomen worden, zou hier enig soelaas kunnen bieden. Dit vraagt echter een nieuwe invulling van de opdracht van het Observatorium. Anderzijds zou deze oplossing de experts kunnen ontlasten van de jaarlijkse gegevensverzameling zodat er meer ruimte vrijkomt om het beleid ook inhoudelijk te evalueren.

Roosens, Eugeen, *Eigen grond eerst? Primordiale autochtonie: dilemma van de multiculturele samenleving. Thema's uit de Francqui-leerstoel 1996-97 Vrije Universiteit Brussel*. Leuven: Acco, 1998, 227p.

Het boek van Eugeen Roosens is zonder twijfel het belangwekkendste dat in ons land over etnische minderheden werd geschreven. Iedere onderzoeker naar of geïnteresseerde in de ruime problematiek rond 'multiculturaliteit', 'integratie' en 'etniciteit' moet dit werk lezen. Het boek is geen gratuite studie over de mogelijkheden en de grenzen van de 'multiculturaliteit'. Roosens steunt op zijn onderzoekswerk van de laatste dertig jaar. Dat werk begint in 1968 bij de Wendat van Québec. Die groep Indianen waren toen op sterven na dood. De groep was klein geworden, er was geen materiële cultuur meer en hun taal was verdwenen. Dertig jaar later is de groep springlevend. De materiële cultuur is 'aangemaakt', de taal werd 'gereconstrueerd'. De Wendat eisen met succes en voor de Canadese rechter op waar ze denken recht op te hebben. De basis van hun eisen is het eenvoudige 'feit' dat zij de eersten waren die op het betreffende grondgebied woonden. De culturele configuratie in Québec is fascinerend. De Franstaligen gebruiken het argument dat ze gekoloniseerd worden door de Engelstaligen. Hetzelfde argument keert zich natuurlijk tegen hen voor wat betreft de Indianen. Brussel biedt voor die configuratie een opmerkelijk vergelijkingspunt. Ook hier hebben we te maken met drie groepen, de Vlamingen, de Franstaligen en de 'migranten'. In tegenstelling tot Québec zijn de etnische minderheden hier de 'nieuwkomers'. Primordiale autochtonie wordt in Brussel ingeroepen door de Vlamingen, een minderheid in Brussel. In Québec kunnen de Franstaligen het inroepen, een meerderheid in het gebied. Op basis van de vergelijking van de twee culturele configuraties, Brussel en Québec, maakt Roosens duidelijk dat primordiale autochtonie een culturele constructie is, wat niet wil zeggen dat het een minder doeltreffend wapen is in de strijd om middelen, eerder integendeel. Voor wat betreft het Belgische minderhedendebat kan men natuurlijk hopen dat de etnische minderheden na een aantal generaties 'opgenomen' zullen zijn in onze cultuur. Het Canadese voorbeeld laat echter zien dat zoiets niet noodzakelijk is, dat minderheden acte nemen van de druk die op hen uitgeoefend wordt om hun cultuur achter zich te laten. Eventuele latere conflicten kunnen dan altijd een etnisch tintje krijgen. Culturele verschillen kunnen voor gebruik in dergelijke conflicten aangemaakt worden. De door de Canadese staat gesubsidieerde reconstructie van de taal van de Wendat is instructief in dat verband. Die (re-) constructie van objectiveerbare cultuur gebeurt op basis van aanwezige culturele grondstof maar die grondstof kan in de dynamiek van een conflict relatief makkelijk vermenigvuldigd worden. Met die laatste stelling positioneert Roosens zich in het internationale debat tegenover mensen als Barth (*Ethnic Groups and Boundaries*, 1969). Roosens houdt vast aan zijn stelling dat cultuur aangemaakt kan worden maar dat in die constructie altijd een verwijzing naar of een putten uit een culturele oorsprong te vinden is. Culturele grondstof is vruchtbaar maar wordt niet ex nihil gemaakt.

Roosens toont zich in het boek een vakman. Hij schrijft een boek over de problemen van de 'multiculturele' samenleving maar slaagt erin om in hetzelfde, heldere, boek een overzicht in vogelvlucht te geven van een indrukwekkende hoeveelheid empirisch onderzoek en een standpunt te funderen in een internationaal lopend debat.

Koen Pelleriaux

Swyngedouw, Marc, Jaak Billiet, Ann Carton & Roeland Beerten (red.) *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen. Verkiezingen van 21 mei 1995.* Leuven: Acco, 1998, 260 p.

"De (on)redelijke kiezer" is een collectief werk verschenen naar aanleiding van de wetgevende verkiezingen van 21 mei 1995. Het sluit aan bij vorige studies van (meestal) dezelfde auteurs over vorige verkiezingen. Alle bijdragen (er zijn er een tiental) vertrekken van nagenoeg hetzelfde materiaal: niet de verkiezingsresultaten zelf, maar een post-electoraal onderzoek uitgevoerd door ISPO. Voor de redactie tekenen Marc Swyngedouw, Jaak Billiet, Ann Carton en Roeland Beerten die allen reeds instonden, samen of ieder voor zich, voor de analyse van de verkiezingsonderzoeken van (o.m.) 1991.

Peilingen en feiten

Peilingen, hoe dicht zij de werkelijkheid ook mogen benaderen, vertellen nooit het volledige verhaal. De onuitputtelijke pogingen van de peilers om als het ware in het stemhokje, boven de schouders van ieder individuele kiezer, te weten te komen voor wie hij gestemd heeft en om welke reden(en), gaan in mijn ogen soms zo ver dat zij aan voyeurisme grenzen. Wat blijft er over van de niet-meetbare factoren die het kiesgedrag beïnvloeden, die juist een formidabele bron van interpretaties zijn? Worden hierdoor niet de politieke gebeurtenissen zelf, en meer bepaald de politieke agenda, ietwat onderschat, zoniet op de achtergrond gedrukt? De plaats die een partij inneemt op het politieke schaakbord is niet zonder belang: na tien jaar rooms-rode regeringen zullen een aantal kiezers niet ongevoelig zijn voor de liberale sirenenzang, welke hun positie op de waardeschalen (links/rechts, enz.) ook weze.

Dat schaalconstructies voor opinieonderzoeken, hoe nauwkeurig zij ook worden opgesteld en gebruikt, tot (soms) verwrongen conclusies kunnen leiden wordt trouwens door één van de auteurs zelf aangestipt. Omdat hij zich zoals hij het zelf verwoordt, in een "politiek en methodologisch mijnenveld" bewoog heeft Lieven

De Winter o.a. moeten vaststellen dat de volgorde van bepaalde vragen, of de af- (of aan)wezigheid van andere vragen, een invloed kan hebben op de verkregen antwoorden. Dit geldt uiteraard in het bijzonder voor de vraag naar de "etno-territoriale identiteit" die De Winter wenste uit te diepen: maar voorzichtigheid lijkt mij wel in velerlei opzicht geboden.

Ten andere zijn feiten, zoals vaak, belangrijker dan meningen. Het aantal stemmen die een bepaalde partij op haar naam weet te verzamelen heeft met andere woorden - alles bij elkaar genomen - een groter gewicht dan de reden waarom iemand voor die partij heeft gestemd (in de veronderstelling dat hij dit echt gedaan heeft).

Ik heb ook moeite met het definiëren van bepaalde begrippen aan de hand van waardeschalen. In hun bijdrage reduceren Mark Elchardus en Koen Pelleriaux de breuklijn links/rechts bv. tot een "conflict over ongelijkheid", waarbij zij naar Bobbio verwijzen. Zij voeren wel aan dat deze breuklijn niet voorbijgestreefd is; maar door hun beperkte definitie slagen ze er wel in te bewijzen dat "een links standpunt op de sociaal-economische breuklijn geen normatief (of progressief) standpunt op de nieuwe (c.q. sociaal-culturele) breuklijn" impliceert. Quod erat demonstrandum ... zij het dat de links/rechts tegenstelling volgens mij (en waarschijnlijk anderen) ook van oudsher te maken heeft (gehad) met andere factoren dan gelijkheid en de noodzaak tot herverdeling. De geschiedenis van uiterst rechts, en in het bijzonder van het fascisme, bewijst dit. De geschiedenis van het linkse denken (men denke aan Gramsci, of Althusser) al eveneens.

Tenslotte wil ik wijzen op een derde afwezige: de kiesprocedure zelf die een - niet te onderschatten - weerslag kan hebben op de politieke opvattingen. Dit komt terloops te voorschijn in de bijdrage van Ann Carton over het vrouwenstemrecht: de invloed van het kiessysteem, en o.a. van de voorkeursstem, wordt er wel aangestipt maar niet uitgediept. Maddens en Dewachter wijzen hier ook op als zij de vergelijking maken tussen 1991 en 1995 (p. 149): in 1991 vonden de verkiezingen voor Kamer en Senaat samen met die voor de provincieraden plaats, in 1995 kwam in de plaats van de provincieraadsverkiezing de eerste rechtstreekse verkiezing voor de Vlaamse Raad en werd de senaatsverkiezing voor het eerst in één enkele kieskring georganiseerd. Meer dan een "plausibele" verklaringfactor voor bepaalde resultaten zien zij er echter niet in.

Het nut van peilingen

Een algemeen probleem bij het inschatten van de motieven van het kiesgedrag is m.i. dat de stemming zelf op een welbepaald ogenblik plaatsvindt, in welbepaalde omstandigheden, na een op deze of gene wijze gevoerde kieskampanje en nadat de verschillende politieke partijen een standpunt hebben ingenomen ten aanzien van de politieke agenda (of nadat zij voornoemde agenda probeerden te beïnvloeden). Bovendien heeft de kiezer slechts één stem (wij zitten niet in de Luxemburgse situ-

atie, waar de kiezer evenveel stemmen heeft als het aantal te begeven zetels en waar hij die stemmen vrij kan geven over alle lijsten heen).

Voor de partijen zelf zal het opsporen van de motivaties van de kiezer, tot in de kleinste details, wel een nut hebben: voor de socioloog wellicht ook. Maar voor de politoloog (of zelfs een politicus)? Is zo'n voortdurende momentopname wel de meest geschikte manier om naar de wensen van de bevolking te polsen? Het debat is zo oud als de parlementaire, lees vertegenwoordigende, democratie. Studies over het kiesgedrag zijn wat dit betreft koren op de molen van de voorstanders van een soort directe democratie die echter haar grenzen heeft. Luc Huysse somde indertijd de voordelen op van de "politieke televoting", maar waarschuwde dat er "een cruciale fase in de democratische besluitvorming (wordt) overgelagen: "Democratie is lang en indringend debatteren over de politieke agenda, is het geduldig in kaart brengen van alternatieven (...). In het geval van instantreferendum is daar plaats, noch tijd voor" (1).

Dit gezegd zijnde kan een zuivere, mathematische analyse van enkel de verkiezingsuitslagen eveneens een verkeerd beeld geven van belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen: wijzigingen in de partijaanhang, politieke aandachtspunten, afzwakking/versterking van breuklijnen e.d. Men kan er gewoon naast lopen. Dit hebben trouwens dezelfde auteurs in een ander boekje proberen te bewijzen, waarin zij erop wijzen dat de verkiezingsresultaten van 1995, hoe dicht zij deze van 1991 ook benaderen, eigenlijk een verschuiving betekenden van één derde van het electoraat (2).

Met al deze overwegingen in het hoofd leest het hier besproken werk soms irriterend voyeuristisch en/of belerend, maar ook soms ongewoon stimulerend. Vanuit mijn oogpunt waren vooral de bijdragen van Anton Derks en Kris Deschouwer over de vrijzinnigheid, Bart Maddens over de beleidsthema's die de partijkeuze (kunnen) bepalen, Bart Maddens en Wilfried Dewachter over politieke onderlegdheid en Lieven De Winter over de zgn. "etnoterritoriale identiteit" vrij boeiend.

Als Brusselaar moeten mij echter twee dingen nog van het hart: 1) de bijdrage van André-Paul Frogner over het stemgedrag in Wallonië is eigenlijk een onnodige appendix bij een "onderzoek naar de politieke opvattingen van de Vlamingen"; ofwel is dit te weinig (de politieke opvattingen van de Walen zijn zeker een apart boek waard, de vergelijking tussen de twee gemeenschappen in dat opzicht eveneens), ofwel teveel; 2) de soms bijzondere Brusselse situatie wordt te zwak doorgelicht of zelfs helemaal buiten beschouwing gelaten. De verklaring zal wel zijn dat de respondenten uitsluitend in Vlaanderen waren gedomicieerd; wat bv. de effecten van de 'stem vrouw' campagnes betreft leidt dit echter tot het merkwaardige resultaat dat het vrij hoge aantal verkozen vrouwen in de Brusselse Hoofdstedelijke Raad (29%) over het hoofd wordt gezien. Wel is het zo dat er geen enkele vrouwelijke verkozene (meer) is in de Vlaamse taalgroep van het Brussels parlement

---

sinds Brigitte Grouwels ontslag heeft moeten nemen om Vlaams minister te worden .

Serge Govaert

Noten

- (1) Huyse, L. (1996), *De lange weg naar Neufchâteau*. Leuven: Van Halewijck, p. 59.
- (2) Swyngedouw, M., R. Beerten, A. Carton & J. Billiet (1996), *Subjectieve motieven van partijkeuze bij de nationale verkiezingen van 21 mei 1995. Resultaten van de BRTN-ISPO exit-poll* (ISPO-Bulletin 1996/27). Leuven: Departement Sociologie, ISPO.